

ANNALI DI CA' FOSCARI
RIVISTA DELLA FACOLTÀ
DI LINGUE E LETTERATURE STRANIERE
DELL'UNIVERSITÀ CA' FOSCARI
DI VENEZIA

XLVII, 3

(Serie orientale 39)

2008

Studio Editoriale Gordini

Mütenebbi
132784

MARTINO DIEZ

FORME DELL'ENCOMIO NELLE SAYFIYYĀT
DI ABŪ Ṭ-ṬAYYĪB AL-MUTANABBI

Siehe, ich lebe. Woraus? Weder Kindheit noch
werden weniger... Überzähliges Dasein
entspringt mir im Herzen. [Zukunft]

Questi versi, che concludono la *Nona Elegia Duinese* di Rainer Maria Rilke,¹ esprimono bene la concezione della poesia prevalente in Occidente dopo la rivoluzione romantica. Anche se Rilke è un rappresentante estremo della poetica dell'intimismo, l'idea di un discorso che fluisce spontaneo dalle corde del cuore è senza dubbio prevalente nell'attuale immagine della poesia, almeno nel sentire comune.

Nulla di più lontano dalla concezione che di quest'arte aveva il mondo arabo-islamico pre-moderno. Per esso infatti la poesia è un discorso che si ispira a canoni formali e contenutistici ben definiti: proprio in base alla maggiore o minore aderenza al modello normativo ideale la singola ode può essere oggetto di valutazione estetica.

Tuttavia, se è abbastanza agevole ricostruire le norme che reggevano metrica e rima, molto più complessa appare la questione per quanto riguarda i canoni contenutistici. Non che sia difficile coglierne l'esistenza: al contrario, di poesia in poesia, di autore in autore, addirittura di secolo in secolo, vediamo ripetersi grosso modo gli stessi argomenti. Il problema è che le fonti a nostra disposizione, soprattutto la critica letteraria,² raramente si preoccupano di chiarire la natura di questi *topoi*, dandoli generalmente per noti nelle linee generali e attardandosi su questioni di dettaglio.³

¹ R.M. RILKE, *Elegie Duinesi*, note e traduzione italiana a cura di Enrico C. Igca De Portu, introduzione di A. Destro, Torino, Einaudi, 1978, 58.

² Sulla natura e i limiti della critica letteraria in lingua araba durante il periodo classico cfr. WEN-CHIN OUYANG, *Literary Criticism in Medieval Arabic Islamic Culture. The Making of a Tradition*, Edinburgh, Edinburgh U.P., 1997, 1-21.

³ Tale tendenza può essere messa in relazione con la concezione, corrente a partire dai «moderni», della poesia come di un'«arte» destinata principalmente all'intrattenimento e alla celebrazione dell'*élite*. Ciò che più importava ai

ANNALI DI CA' FOSCARI
RIVISTA DELLA FACOLTÀ
DI LINGUE E LETTERATURE STRANIERE
DELL'UNIVERSITÀ CA' FOSCARI
DI VENEZIA

XLIII, 3

2004

Editoriale Programma

Mutanabbi:

132784

Martino Diez

L'IO E IL POTERE: LA POETICA DI AL-MUTANABBĪ

La *qaṣīda* araba, forma poetica tanto popolare presso gli arabi quanto lontana dai nostri canoni estetici, si colloca notoriamente all'intersezione tra fatto sociale ed espressione personale; in essa convivono infatti effusione lirica e dichiarazione politica¹.

Se è indubbio che ogni artista e letterato si muove sempre all'interno della vita civile del proprio tempo, è altrettanto vero che nella *qaṣīda* araba tale dimensione è esplicitamente sviluppata e coltivata, più che in altre tradizioni o correnti letterarie. Il critico e filologo abbaside Ibn Qutayba², ad esempio, nel ricordare il ruolo della poesia presso le antiche tribù arabe, pone giustamente l'enfasi sull'aspetto pubblico di queste composizioni, affermando che:

La poesia è la miniera della scienza degli arabi, il libro della loro saggezza, l'archivio della loro storia, il tesoro delle loro giornate campali, la muraglia che difende le loro tradizioni, la trincea che protegge le loro glorie, il testimone imparziale nel giorno della disputa, l'argomento decisivo nell'ora del dibattito. Chiunque non abbia un verso da citare agli arabi per assicurare la propria nobiltà o i meriti eminenti e le azioni

¹ Impieghiamo nel corso dell'articolo le seguenti abbreviazioni:

EP: *Encyclopédie de l'Islam*, (nouvelle édition), Leiden, E.J. Brill, 1960.

GAL: C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, I-II, Leiden, 1943-1949; Supplementbände, Leiden, 1937-1942.

GAS: F. Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, 9 voll., Leiden, E.J. Brill, 1967-1984.

JAL: *Journal of Arabic Literature*.

Per un primo orientamento sul genere *qaṣīda* si veda l'opera collettiva *Qaṣīda Poetry in Islamic Asia and Africa*, ed. S. Sperl and C. Shackel, Leiden, E.J. Brill, 1996.

² GAL, vol. 1, p. 120; GAS, vol. 8, pp. 161-165; EP, vol. 3, pp. 868-871.

● تخصیص نامه / شعر / فارسی

taxsīs-nāme

تائب تبریزی، اسماعیل بن حسین، - ۱۳۷۴ قمری
tā'eb-e tabrizī, esmā'il ebn-e hoseyn (- 1955)
درباره اتحاد شکل مردم ایران و درخواست استثنا برای
روحانیون مشهد. سروده در سال ۱۳۴۷.

قم: فیضیه؛ شماره نسخه: ۲۰۰۸/۳

خط: نستعلیق، کاتب=مؤلف، بی تا؛ اندازه: ۱۱×۱۳سم [ف: ۳-۱۶۴]

● تخطئه المتنبی و بیان سرقتی فی معانی لامیته / ادبیات

عربی

taxṭa'at-ul mutannabī wa bayān-u sirqat-i-hi fi ma'ānī
lāmīyat-i-h

علوی حسینی، مظفر بن فضل، - ۶۵۶ قمری
'alavī hoseynī, mozaffar ebn-e fazl (- 1259)

وابسته به: دیوان المتنبی؛ متنبی، احمد بن حسین (۳۰۳-۳۵۴)
ابوالطیب احمد بن حسین بن حسن جعفی معروف به متنبی
(۳۰۳-۳۵۴) شاعر و ادیب مشهور قرن چهارم هجری است که
«دیوان شعر» کبیر مشهور او بیش از ۴۰ شرح دارد. ابوطیب را
بدین جهت «متنبی» خوانند که ایشان بر قبیله بنی کلب خروج
کرد و ادعای نبوت نمود. عده‌ای به متنبی سرقت مضامین و
الفاظ بدیع در اشعار را نسبت داده‌اند. از جمله افرادی که
متعرض رد و مناقشه با ایشان در بسیاری از موارد شده محمد بن
حسن مظفر حاتمی معروف به ابوعلی بغدادی (م ۳۸۸) بوده که
در لغت و ادب حاذق و با متنبی مخاطبه داشته و غالباً ایشان را
مورد شماتت قرار داده انکار می‌نمود. از تالیفات ابوعلی بغدادی
در رد متنبی کتاب «الموضحة فی مساوی المتنبی» و «الرسالة
الحاتمية فی شرح ما دار بینة و بین المتنبی» بوده و در این
کتابها سرقت الفاظ و مضامین در اشعار متنبی را بررسی نموده
است. ابوعلی مظفر بن فضل، ادیب عراقی و مؤلف کتاب «نصرة
الاغریض» در شعر و شعرا، رساله حاضر را در بیان مذاکرات بین
محمد بن حسن مظفر حاتمی و متنبی و در سرقت متنبی در
معانی لامیه نگاشته است. مؤلف پس از بیان و بررسی محاورات
در تخطئه متنبی و پس از ذکر مشایخ و راویان نقل اشعار از
متنبی، به بیان شواهد شعری از شعرا می‌پردازد که متنبی در
قصیده لامیه خود معانی یا الفاظ آن اشعار را مورد سرقت قرار
داده است. برخی از آن شعرا عبارتند از: ابو تمام، ابن رومی،
مجنون دیوزکی، دعبل خزاعی، بختری، ابن ابی زرع، او نراس،
بروقعی، ابو دلف، ابن عینة، ابو زبید طالی، ابو علی، امروء
القیس و اصمعی. (حبیب الله عظیمی)
آغاز: حمد لله الذی نشأت الاشیاء من مشیته و ذلت عزة
المتکبرین دون جلال عظمتته

۲. قمبرهاد معتمد شماره نسخه: ۱۵۵۴/۱۲

آغاز: برابر

خط: نسخ، بی کا، تا: قرن ۹۱۳؛ گک، اندازه: ۱۵×۲۱سم [ف: ۳-۱۰۰]

۳. مشهد؛ گوهرشاد؛ شماره نسخه: ۳۲۷/۸

آغاز: برابر

خط: شکسته نستعلیق، کا: محمد تقی، تا: قرن ۱۳؛ ۲۲ سطر، قطع:

ربعی [چهار کتابخانه مشهد-ف: ۲۳۵]

۴. خوی؛ نمازی؛ شماره نسخه: ۸۴۸/۵

آغاز: برابر

خط: نسخ، کا: محمد بن حاج حمید کرمانی، تا: ۱۲۰۲ق، گک

(۱۲۹-۱۳۰)، اندازه: ۱۶×۹سم [میراث اسلامی: دفتر نهم - ۱۰۴]

قم؛ مرکز احیاء؛ شماره نسخه: ۱۵۶۷/۴

نسخه اصل: همان نسخه بالا [عکسی ف: ۴-۳۹۵]

۵. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۷۲۰۲/۲

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، کا: محمد کاظم بن محمد رضا بیات ایزوانی، تا:

۲۳ ذیقعد ۱۲۲۰ق؛ جلد: تیماج قهوه‌ای، گک (۶۸-۶۹پ)

اندازه: ۱۲/۵×۱۹سم [ف: ۱۹-۱۱]

۶. مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۲۷۰۸۲

آغاز و انجام: برابر

خط: نسخ، بی کا، بی تا [رایانه]

۷. مشهد؛ شیخ علی حیدر؛ شماره نسخه: ۲۷۱/۵

آغاز و انجام: برابر

خط: نسخ، بی کا، بی تا؛ جلد: چرم قرمز، گک (۱۰۵-۱۰۶پ)،

۲۳ سطر، اندازه: ۲۱×۱۳سم [مؤید: ۱-۲۴۲]

● تخصیص الکتاب بخیر الواحد / اصول فقه / عربی

taxṣīṣ-ul kitāb bi-xabar-il waḥīd

وحید بهبهانی، محمد باقر بن محمد اکمل، ۱۱۱۸ -
۱۲۰۵ قمری

vahīd-e behbahānī, mohammad bāqer ebn-e
mohammad akmal (1707 - 1791)

فائده‌ای است مختصر در اقوال اصحاب در جواز تخصیص
قرآن به خیر واحد و ادله آنان.

[دنا/۲۳۴/۱]

قم؛ مرکز احیاء؛ شماره نسخه: ۲۷۷/۱۵

آغاز: فائده، اختلاف الأصحاب فی جواز تخصیص الکتاب بخیر

الواحد علی أقوال

نسخه اصلی: کتابخانه شیخ محبی الدین مامقانی-قم؛ خط: نسخ،

کا: اسماعیل بن محمد زمان اصفهانی، تا: ۱۱۹۷-۱۲۰۰ق؛

مصحح، محشی از مؤلف؛ گک (۲۴۰-۲۴۰) [عکسی ف: ۱-۳۲۵]

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنا)؛ جلد هفتم؛ به کوشش، مستطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276245

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۲